

Poptawski Morwa
(8/III 1780)

M O W A

W D Z I E N R O C Z N I C Y

O T W A R C I A T O W A R Z Y S T W A

D O

X I A ̇ G E L E M E N T A R N Y C H

N A S E S S Y I D N I A 8. M A R C A R O K U 1780.

P R Z E Z J M C I X. P O P Ł A W S K I E G O

Z a s t ę p u i ą c e g o m i e j s c e S e k r e t a r z a

K O M I S S Y I E D U K A C Y I N A R O D O W E Y

W T Y M Z E T O W A R Z Y S T W I E

M I A N A .

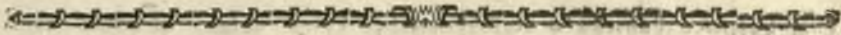
---

w W A R S Z A W I E .

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

XVIII. 2.447.

NAYIASNIEYSZY KROLU.

Mieć na pilney straży krajowe pożytki, iest miłą powinnością dobrych Królów ; szczególniejszą zaś ich sławą, z zawistnych na Naród losów korzystać ku polepszeniu w czasie dobra iego.

Rzadki ten zaszczyt dostał się panowaniu W. K. Mci przez postanowienie publicznego Urzędu nad Edukacją Narodową: którym to nieznanym dotąd pomyślności środkiem, nachylony stan dźwignąłeś, i nowym zasileniem na zawsze opatrzyłeś. Jako bowiem iedna dobra Edukacya i powszechna Instrukcyja może utworzyć ludzi na Obywatelów, pożytecznych sobie wzajemnie, i zdatnych do usługi w prywatnym i publicznym życiu; tak pōty znowu mistrzynią prawdziwie i rodzicielską obywatelstwa nie stanie się, pōki dozór władzy Kraiowej nią się opiekiwać, i do użytkow rzetelnych prostować nie będzie. Czego są dowo-

dem kwitnące Państwa w starożytności, które całość własney pomyślności, na rozrządzonym od siebie i doglądanym wychowaniu mogli, pokładały.

Obrócona pierwszorzaz Edukacya na celną sprawę rządu krajowego, za Twoim, Nayiaśnieyszy Królu staraniem, doydzie bliżey i pewniey kresu swey użyteczności; pokrzepi Oyczynę następną z synów cnotliwych korzyścią; wznieci światło potrzebne do postanowienia się na drodze szczęśliwości, oraz do spoienia interessów i związków Obywatelskich ogniwem iednostayney sprawiedliwości. A tak będąc pierwszą zasadą szczęścia powszechnego, przez te dwa swe nayprzednieysze skutki, uwieńczy twoie Jmię nieśmiertelności sławą. Będzie stąd dowod mądrości Krola, na trwały pożytek Narodu obróconey; będą następcy w potomności wdzięcznie wyznawać, że są twemi wychowawcami, na swoię własną i Oyczynę pociechę.

Coś więc sobie, Nayiaśnieyszy Królu, założył postanowieniem Kommissyi, a nayzdatnieyszych do tegoż urzędu Osób dobraniem upewnił, z tem teraz stajemy przed Tronem Jego, w dzień rocznicy naszej, którą zwykłeś swą przytomnością łaskawie zaszczycać. Przynosim usiłowania i prace nasze około zaczętego Dzieła Edukacyjnego, uwiadomiając troskliwość Oycowską W. K. Mci, i powszechność Narodową, iakie naprzód w zamiarze publiczney Instrukcyi, tego - roczne Elementarnego Towarzystwa były zabawy, i iak daleko do zamierzonego zbliżyły się celu.

Już się znajdują po Szkołach Narodowych, w ręku uczniów i nauczycielow, te dawniey zapowiedziane Elementarne Xiążki: Gramatyka Łacińskiego i Polskiego ięzyka na pierwszą Klasę, z potrzebnemi Przypisami dla Nauczycielow; Moralna Nauka na pierwszą i drugą, ze służącemi także do niey Przypisami; Dykcyonarz Starożytności, dokładnie, iaśnie, z rozsądnym wyborem od Jmci X. Piramowicza ułożony, a prócz samey potrzebney uczoneму ciekawości, do zrozumienia dawnych Autorow Klassycznych wielce pomocny i dogodny. Słownik Łaciński na Polskie przez Jmci X. Kozmińskiego z pilnością ułożony, wybór istney Łaciny zachowujący, i onę z pierwiastkowych słów wyprowadzający, dla tym łatwiejszego obięcia iey wyrazów, kiedy, iednych z drugich, niby rodem z sobą spokrewnionych, będą uczący się dochodzili;

popiąte

popięte cała Arytmetyka ; naostatek Wypisy z Łacińskich Autorów na dwie Klasy.

Po tych poprzedniczych Dziełach , określone mu od Kommissyji Nauk układowi zadosyć czyniących, będą teraz w gotowości te następne, i ku Narodowej Instrukcyi na_zaczynający się rok Szkolny oddane : naprzód Gramatyka służąca do drugiej Klasy; Moralna Nauka do trzeciej, o przystoynym obcowaniu i pożyciu iednego z drugim. Wypisy Łacińskie do trzeciej ; Geometrya do trzeciej i czwartej. Pozwolisz, Najiaśniejszy Panie, nad niektórymi z tychże Dzieł nieco się zastanowić, końcem usprawiedliwienia dążących do Instrukcyi zamysłów, w których iedną odrobiną, bystrość otwierającego się w dzieciach rozumu można zaostrzyć lub przytępić, umysł podnieść lub upodlić nazawsze; a stąd rodziców i oyczyznę wraz z synami do niemałej straty lub korzyści przyprowadzić.

Matematyka, a w szczególności Geometrya, o której tu mowa, z dwóch przedniejszych powodów mieści się w nowym Nauk układzie, i w nim ciągle jest prowadzona : naprzód dla spływającego z niey pożytku w społecznym życiu, i iego potrzebach; a potem dla wydoskonalenia rozumu tych, którzy w niey się ćwiczyć mają. W pierwszym względzie oto idzie, aby umieć, ile trzeba, tak użyteczną naukę: w drugim zaś, aby z iey poymowania włożyć się w pilną uwagę, w rozważne sądenie, w szukanie związku w wywodach i dowodach, pewności w domysłach, oczywistości w prawdzie. Co zaiste za naylepszą stanie praktyczną Loikę, strzegącą umysł młodzięży od lekkomyślności w zdaniu, i razem od obfudy sądenia z pozoru. Jakoż ma to do siebie Matematyka, iż gdy się w iey używaniu, lub poymowaniu iakie w czem potknięcie uczyni, zaraz to chybie nie od prawdy na oczy wytyka, i nie pozwala rozumowi inaczey trafić do swego, póki sam się w własnym obłąkaniu nie postrzeże, postrzegłszy nie poprawi; naczem wcale zbywa wielu innym naukom, za dechem myślącego idącym, i od niego powód swoy biorącym. Tego dwoistego pożytku nie spuścił z oka w swey Geometryi Jinc P. Lhuillier, owszem dla tey przyczyny dzieło iego z pomiędzy innych ubiegających się otrzymało pierwszeństwo. Zgoła przystosował ją iak naybliżej do poięcia młodzi, i do użyteczności

życia :

życia : bo natem obojgu dobroć Xiąg Elementarnych cała prawie zawisła.

Co się tycze Gramatyki, ta iako ma być iedna z celniejszych wciąż zabawą we trzech pierwszych Klassach, tak też na trzy części w swym układzie się dzieli. Język Łaciński obok z Polskim, jest niechybnym oney celem : coraz zaś głębsze pojęcie tych dwóch języków tak nam potrzebnych, jest przyczyną rozłożonego na trzy części układu, żeby przez to folgować słabym siłom zaczynających porządną naukę, i oraz stopniami ich przybliżać do zamierzoney w Łacinie i Polszczyźnie umiejętności: mało natem; taż nauka Łaciny zaiąwszy pamięć i uwagę uczniów we trzech pierwszych Klassach, nie odstąpi onych na krok w następujących czterech : będzie wbiiana i wciąż biegu siedmioletniego ciągniona przez publiczne uczenie w Szkole, przez czytanie prywatne od uczniów, przez wyciąganie od nich sprawy z tegoż czytania; będzie znowu powtórzoną zupełnie w ostatniej przy Retoryce. Ani w tej mierze mówię co z własnego domysłu, lub próżną czynię obietnicę : bo to wszystko, com rzekł, jest wyraźnie wytkniętym od Kommissyi zamiarem, a dla uczących i uczących się nieuchybnym przepisem, iako widzieć można w iey *Obwieszczeniu*(*) względem Nauk. Możnaż tu sżusnie i rozsądnie zarzucić, co się nieraz o uszy nasze obiać zwykło, że poprawiona Instrukcyja wyganiania ze szkół Łacinę, a z Łaciny Konstrukcyą ? właśnie iakby nauka Łacińskiego Języka, iak i każdego, isć mogła bez właściwey mu konstrukcyi, czyli wzajemney zgody i związku między iego słowami; albo żeby iednoż to było, skazać go na poniewierkę, co mu wyznaczać na zawsze pierwsze pomieszczenie, i nieustanne każdego roku w biegu szkolnym zażywienie.

Pierwsza część Gramatyki na pierwszą Klassę, rzuciła pierwsze promyki Gramatycznych prawideł, gatunki słów podzieliła, różnicę między niemi na oko wytknęła, wzory i formę Konjugacyi i Deklinacyi w obudwóch językach określiła. Druga część do drugiej Klasy sżużyć mająca, pomyka się daley, korzystając z rosnaćey z laty poiętności, z przetartey wprzód nieco w uczniach uwagi, przez zakuszoną już od nich naukę.

---

[*] w Artykule III.

ukę. Wystawia, mówię, cały skład reguł, z natury i pospolitego zwyczajai w obudwóch językach wyciągniony ; słowa odmiennemu podległe zakończeniu w iednostayne szykuie formy , z formą niezgodne wytyka ; iak się co ma mówić właściwie , i iedno z drugim wiązać , lub gdzie i w czym podlegać , stanowi z pewnych dowodów , i na rozumi wywodzi.

W tym dla postępujących silniejszym pokarmie , czyli dokładniejszy Łacińskiego i Polskiego języka postawie , dwie pokażą się rzeczy , godniejsze zastanowienia. Widzieć naprzod będzie można , iaką Łaciński język ozdoba i ławością okrași się , gdy do prostoty istotnych swych reguł , na przyrodzeniu mowy ludzkiej polegających , zostanie powrócony : mówię bezpiecznie powrócony ; ponieważ te reguły , których dotychczas uczono , osobliwie względem rzędu słów iego , nie były po wielkiej części ani z prawdą , ani z własnością tegoż języka zgodne. Stąd ustawiczne excepcye , stąd coraz nowe , a te trudne do spamiętania , dopieroż do wyrozumienia odmienności ; które w nauce iego dla ochotney młodzi mózół umysłu nadaremny , stratę czasu , ciężar pamięci , i trwającą długo odrazę przynosiły.

Druga rzecz , z którą można się pochłubić , uczyni pamiętną Epokę w Literaturze Polskiej , zmaże z niey plamę , porowna ją z zaszczytem wypolerowanych Narodów ; i co od czasów Zygmunta Pierwszego nie zdało się być podobne tylu kuszącym się otó uczonym , to przyiazne naukom panowanie W. K. Mości przywodzi do skutku. A iż wyraźniey powiem , język Polski obraca się w porządną i pewną naukę , iegoż oraz właściwa Gramatyka szczęśliwie iest wynaleziona ; tak dalece , iż każdy z rozsądnych czytelników przyznać będzie musiał z zadumieniem , iaką tenże oyczysty język zachowuje iednostayność w swych formach Konjugacyi i Deklinacyi , iaką pewność w regułach , składność i wygodę w tem , gdzie się od toku innych językow uchylać zdaie , i swą różnić osobliwością ; iak nakoniec ludzkiemu umysłowi wrodzona Metafizyka , składem słów iego kierowała , i pod powszechne prawidło mowy ludzkiej , która iest obrazem myśli , nieodstępnie podciągała.

Nie mieysce temu , rozszerzać się z wywodzeniem wszystkich pożytków , iakie z tak oczekiwanego wynalazku spłyną w czasie na oyczysty język i Naród nim mówiący. Dosyć będzie napomknąć , iż

Gra-

Gramatyka, ująwszy mowę w obręby, zachowa ją od niestatku i odmian, przyda jasności i mocy w wyrazach, znosząc wszelką ciemność, niedokładność, i obojętność: nie dozwoli, aby straciwszy swą postać i ozdobę, stała się z czasem niezrozumiałą, lub się psuła nową coraz przybieraną na się maską najmniej z nią zgodnych języków. Więcej powiem, Gramatyka doskonaląc mowę, wydoskonali myślenie, a tem samem wszystkie inne nauki ze sposobem myślenia tak ściśle złączone: zgoła kończę słowa Kwintyliana: *ne quis tanquam parva fastidiat Elementa; quia interiora velut sacri hujus adeuntibus apparebit multa rerum utilitas, quae non modo acuire ingenia, sed exercere altissimam quoque eruditionem ac scientiam possit.*(*) I teć są w szczególności skutki, dla których do utworzenia nowych Gramatyk z troskliwością udano się: nic się tem wszystkim niezrażając, co pokątna przeciwność, lub uprzedzona niewiedomość rozsiał będzie mogła; ani nawet, że się oczom z przykładu tylko lub pozoru sądzącym, mała w tey przysądze wyda użyteczność, a mniejsza ieszcze w przełamaniu trudności okazałość.

Jnaczey, Najiaśnieyszy Królu, mądrość twoia waży prace, do założenia powszechney Instrukcyi zmierzające, i do wzniecenia światła użytecznych Narodowi Nauk, których razem iescieś obroną, i nappierwszą ozdobą. Z pomiędzy tylu innych dowodów, nie można tu bez radości i wdzięczności wspomnieć, co W. K. Mci Oycowska prawdziwie troskliwość, ku podziwieniu potomności, dała świeżo widzieć na Autorze wspomnioney Gramatyki Jmci X. Kopczyńskim. Ten zdatność swoię, przez praktykę długiego Szkół uczenia wyrobioną, poświęciwszy na usługę Komissyi, a tem samem na dobro powszechney w kraiu Edukacyi, i będąc od niey wybranym na utworzenie Elementarney Gramatyki, wziął przed się równie nowy iak odważny zamysł. Wszystkie słowa Języka Polskiego, iakie tylko od czasow Pierwszego Zygmunta, aż dotąd były w używaniu, wypisał z sześciu Słowników, na kilkuset tablicach; zebrane rozłożył znowu i uszykował, podług wszystkich stosunków i względów Gramatycznych; aby uważnym oczom tak wystawione, i w takowym porządku uszykowane, wydały z siebie tę Gramatykę,

---

[*] lib. I. c. 4.

kę, iaka dotychczas w składzie onych była zakrytą. I żeby się tem bardziej o właściwych Językowi temu regułach zapewnić, poczynił inne znaczne i pracowite wypisy z zachwalonych Polszczyzną Pisarzów, tak dawniejszych, iak i późniejszych; wypisy, mówię, zamykające w sobie zarzucone lub nowotne słowa, rozmaite przysłowia, słów i imion zakończenia, onych skład i zgodę, wyrazy używane w potoczney rozmowie, i inne tysiączne a tym podobne rzeczy. O czem wszystkim uwiadomiony nie sądziłeś Nayiaśniejszy Panie, za uymę powagi Królewskiej, uczynić honor swym nawiedzeniem słabemu na oczy Autorowi, i iego tak pracowitey robocie przypatrzeć się; a niosąc z sobą ożywiającego ludzkości ducha, którym tchnie zawsze Twój umysł Królewski, zdrowie pracującego Doktorom swym zleciłeś. Miał zaiste Autor słuszną przyczynę szczylenia się, będąc od Króla przytomnego zapytany; iż mu iedno panowanie W. K. Mci było najmocniejszym powodem do zamysłu tak trudnego. Jakoż gdzie władza Pannaującego wylewa się cała ku poddanym, tam oni w swych chęciach usłużnych muszą się podnosić ku wzrostowi Narodu i sławie Króla swego.

Do zasilenia Instrukcyi po Szkołach, i oraz zaszczepienia w nich dobrej Łaciny, wygotowane są ieszcze Wypisy z Autorów Łacińskich na trzecią Klassę, połową prawie większe niż pierwsze. Obszerność onych podług wyższości Klass rosnąca, a wybór przykładów, zdań moralnych i użytecznych wiadomości w sobie zamykająca, będzie iasnym dowodem, iak iest troskliwą wprowadzona Instrukcyja o Łacinę, o dobry gust w pisaniu i naukach, którym młodzież napoi się z czystych źródeł. I żeby zamiar tych Wypisów, ucząc nieznaomych słów, wbiiał razem oneż w pamięć, przez to w czem już wprzód uczniowie zostali objaśnieni; skądby się i łatwiey mogli obeznać z językiem, i bardziej rozpatrzeć w nowo zajętych od siebie wiadomościach; dla tych mówię przyczyn skład rzeczy w Łacińskich Wypisach, odpowiada zupełnie ciągłemu nauk Łańcuchowi po Klassach. Nastąpią swego czasu insze, nie poczęści, lecz całkiem prawie branych Autorów uczynione zbiory, gdy rozsądek i nauka poczynających, posunie się wyżej z latami.

W przedsięwziętym ciągu Elementarnych Xiążek, corocznie częściami wyrabianych i do używania podawanych, podług przypadającej

B,

kolei.

kolei na raz zaczęta od najmłodszych Klass Instrukcyą, w tym mowię prac ciągu, Historya dzieciów ludzkich, tak ważna nauka, a w układzie Komissyi zapowiedziana, niemało nas trwożyła, zbliżającym się uchybieniem, ile do wyższych Klass. Dwie bowiem trudności, większe niż się zdaie, tamowały nadzieię: naprzód wybór zdatney do tego Osoby, i chcącey szczerze bez zawodu ciąglą swey pracy łożyć ofiarę, a poteni w miarę poiętności młodych trafiający układ Historiyi, układowi zaś odpowiadające dzieło w samym wykonaniu. Ale te zawady ułatwił weale Przydujący na zaszczyt naszego Towarzystwa Jmć P. Potocki. W napisanym od siebie na ten koniec zdaniu uwiadomia, iż początkowa część Historiyi, iakiey iest żądanie, będzie w przyszłym roku szkolnym gotowa, zaczawszy od trzeciey Klassy; iż oraz znajduie upatrzoną od siebie osobę. Lecz więcey ieszcze w myślach pisma tego daie się widzieć; rozwiązał naycięższą trudność, podawszy gotowy już wymiar, podług którego napisana Historia, stanie się dziełem Elementarnym. Niechybiać z iedney strony, ani drażnić prostoty czucia w małoletnich, nienudzić czczeni rzeczami ich ciekawości, nieobciążać próżno pamięci, nieprzynosić gwaftu ich rozsądkowi, lub siłom zdolności; z drugiey zaś, podawać wzory czynow ludzkich zgodne z prawdami moralnemi i z posuwającą się coraz wyżej nauką moralności po Klassach, zasilać i podnosić poiętność w młodzi wystawianiem trudniejszych rzeczy przez podobieństwo, uchować powolność małoletnich od łatwo-wierności i zgubnych opinii, nakoniec ściągać Historiyą do rzetelnego dla nich pożytku, a wiadomośc oney do iak nayzupełniejszego poznania swego Narodu, te są, mowię, istotne zasady, podług których podany nam wymiar określa w ogólności, i stopniami rozkłada osnowę dzieciów ludzkich.

Przy tych wszystkich, corocznie Instrukcyą do swego kresu zbliżających zachodach, nieprzestaie Kommissya swey obracać troskliwości i na same Szkoły, iako mieysca dla nauki po kraiu rozłożone; osobliwie tam, gdzie światło teyże Instrukcyi ma zaiasnić, nakształt białcego w południe słońca. Taka iest, między innemi, Główna Krakowska Szkoła, pierwsze z dawności i przysługi w kraiu mieysce trzymająca, pierwsza w przykładzie powolności ku Komissyi rozrządzeniom, pierwsza w gorliwey sposobności wykonania onychże; o czem zaświad-

czają

szafą słusznie wyznane roku przeszłego przed W. K. Mcią pochwały , i coroczne z nauk popisy tamże odprawiane. Swój ten zaszczyt za panowania W. K. Mci, winna w szczególności Xięciu Jmci Biskupowi Płockiemu Prezesowi Komissyi, którego bliższemu dozorowi zostaje poruczoną: w czem zaiste osobliwość nad nią losu wyznać przychodzi , że się zawsze ku iey podwyższeniu Krew Jagellońska zlewać zwykła. I teraz świeżo staranie tak przychylnego ku niey Opiekuna sprawiło, że publiczną Anatomiy Szkołę otworzyła , bo inaczey bez tey pierwszey zasady Lekarska i Cerulicka sztuka swego niewzięmie wzrostu; łącząc przytym pierwszyraz wniesioną naukę ratowania dzieci i matek przy połogach. Co oboie, iako jest nieposzednim środkiem uchowania potrzebney w kraiu ludności , tak równie dowodem, iak rozmaite z gorliwey Komissyi mogą wypływać użytki na Oyczyznę. Aże Anatomii nauka bez swego Szpitalu porządnie utrzymywanego obeysć się nie może, zaczem i tego założenie wzięło swój początek od Komissyi. Znajdą w nim uczący i uczący się , w przypadku choroby , cztery tym czasem na koszcie oney utrzymywane na zawsze łóżka. Już nawet miłość ku bliźniemu w znacznych Obywatelach Woiewództwa Krakowskiego , iako i Mieszkańcach Stolicy iego , znakomite daie dowody swych uczynnych chęci , z których przykładney ofiary , nowy w kraiu stanie przybytek , ochłodę i wsparcie dla uciśnioney ludzkości zapewniający.

Z drugiey strony taż Komissya , równaiące się z życiem dobro opatruie i zakłada dla ubogiey młodzi Szlacheckiey , zdobywaiące się na przystoynne , podług możności intrat , wychowanie oney, i razem w czasie trwaiącey Edukacyi , dostarczanie nieuchronnych do życia potrzeb. Już doznaie tey słuszney względności Krew Szlachecka, w pielęgowaniu kilkudziesiąt młodzi przy Wileńskiej Akademii; toż samopoczęści znajduie się i w Krakowskiej. Wkrótce nawet i po innych Szkołach wskrzesi się i okaże równa pieczofowitość , za nowym w tey mierze rozporządzeniem , w którym przedsięwzięte sposoby do tych dwóch zmierzaią celów, godnych wcale uwagi : naprzód, iakby używane dotąd Konwikty ubogiey Szlachty, w lepszy daleko kształt edukacyi obrócić, za którymby poszedł (co iest zawsze nayspierwsza) pewniejszy warunek od zarazy złych obyczaiów, pewniejsze na zawsze dogodzenie potrzebom dzieciennym : iakby powtore, choć przy równym koszcie ogólnym,

na tę inaczej odmienioną, iak na tamtą dawniejszą edukacją, wygodniey przecież pielegnowały się dzieci Szlacheckie, i więcey ich było umieszczonych do tey korzyści dobra powszechnego.

Nie chcąc także, aby Geometrii nauka zostawała daleką od praktyki i tey użyteczności, dla której ciągle ma się prowadzić podług przewodnictwa Xiążki Elementarney, odważa ieszcze niemały koszt na przystawienie wszystkim po kraju szkołom, naypotrzebniejszych instrumentow do miernictwa w polu: skąd Nauczyciele swą w uczeniu pomoc i wygodę, uczniowie zaś zaostrzenie ciekawości ku korzystaniu z nauki, będą odbierali.

Ale więcey nierównie ku powszechnemu Edukacyi dobru, taż Komissyi gorliwość przedsięwzięła. Pozwól ieszcze, Nayaśnieyszy Królu, chwalebne iey w tey mierze krótko przełożyć zamysły, które iako z Twego pierwiastkowego założenia początek swóy wzięły, tak równie duchem Twey Naywyższy Opieki zajęte, coraz wyżej w swym zamierzeniu postępują; a to wszystko, końcem przyniesienia pomocy dla rodziców, synów dla oyczyzny, obywatelów dla społecznosci.

Dzieło Edukacyjne, oddane w ręce Komissyi od Rzeczypospolitey: stoi całe na tych pięciu fundamentach: na ubezpieczeniu funduszu i iego intrat: na układzie pożyteczney Instrukcyi po szkołach, na Xiążkach Elementarnych, na dozorze i Policyi Szkół, naostatek na utworzeniu zdatnych Nauczycielów publicznych, i onych nieustannym zarodzie, czyli iak zowią *Seminarium*. Strzeże całości funduszu Komissya, regularnym odprawianiem, co kadencya, swey Sądowej Jurydykcyi, oraz wierną i pilną swey kassy administracją. Opis i układ nauk stanął na większe i mniejsze szkoły. Xiążki Elementarne iedne są w robocie, drugie już do używania podane. Szczególnieyszy nad Szkołami dozór jest powierzony Osobom składającym też Komissyą, chętnie pomiędzy siebie ten ciężar dzielącym, pókiiby powszechna między Szkołami Hierarchia wraz z potrzebnym Nauczycielów *Seminarium* nie była obmyślona. Już ten pożądaný zamiar w swych istotnych ustawach został pomyślnie określony; który nieuchybiając w niczem nayszczególnieyszych względów, i przeszedłszy przez iak naypilnieysze rostrząśnienie wciąż prowadzonych na ten koniec Sessyi, tym w ogólności obrazem stawia się przed W. K. Mcją i powszechnością Narodową.

Całą

Całą zasadą zamkniętych w tym wymiarze ustaw, są istotne i zawsze trwające potrzeby publiczney w kraju edukacyi, a tey iak naylepszey. Któreż takie? oto, aby Nauczyciele byli przykładni w obyczajach i gorliwi w pełnieniu swych obowiązków; aby także sami nauką byli oświeceni, i oraz do oświecania innych zdolni; aby potrzebie, na takowych nigdy niezbywało w każdej przygodzie, wymagaiący gotowego przystawienia na miejsce ubywaiących.

Na te wszystkie potrzeby są obmyślone środki. Zaszczepiac się będzie oświecenie przez potrójną edukacyą; iedną siedmioletnią w szkołach większych, bez której zakończenia, nikt nie będzie przyiętym za Kandydata na Professoryą; drugą dwuletnią, mieszczącą się między same-miż Professorami, i pod ich szczególnym dozorem; trzecią po tamtych zaraz następującą trzyletnią przy Akademii, do której każdy Kandydat będzie odesłany, i tamże spólnie z innemi swemi towarzyszami, od dobranych na ten koniec dozorców edukowany. Stamtąd znowu wracać się będzie na swoje miejsce, gdzie był Kandydatem przyięty, oczekując wakansu szkoły, a tym czasem służyć za zastępnika, w przygodzie choroby Professora. Będą się ieszcze w naukach doskonalić, i do nich zagrzewać nauczyciele, pewną stąd dla nich założoną promocyą do posiadania w szkolney Hierarchii coraz wyższych Katedr, a znacznieszą pensyą opatrzonych; których inaczey nikt niedostąpi, iedno gdy prym otrzyma swym odpisem na iedną z wychodzących córok i ogłaszanych propozycyi w materyi nauk. Zapewniaią się znowu obyczaje i gorliwość w przyiętych obowiązkach przez wybór doglądaiących Rządców, przez kary i nagrody stopniami wymierzone, przez dozór Akademii nad więk-szemi szkołami, większych nad mnieyszemi, mnieyszych nad parafial-nemi; przez wizyty corocznie odprawiane po wszystkich szkołach, i od Wizytatorów czynione do Komissyi raporta; przez nadzwyczajne nagrody, corocznie zapowiedywane, z wytknięciem założonych kondycyi do dostąpienia tychże nadgród. Upewniaią się ieszcze obyczaje, kiedy osoby uczące żyć będą w zgromadzeniu, pod okiem swych domowych rząd-ców, i zostawać w stanie Kleryckim.

Nie może nakoniec zbywać na gotowych zawsze nauczycielach; bo w każdym większych szkołach, nowy zawsze Kandydat będzie zacią-gany na miejsce tego, który iuż wyszedł na uczącego szkołę Professora.

I temi

I temi to z iedney strony środkami, względna w swych zami-
słach Komissya, zabezpiecza Narodowi zdalnych dla iego młodzi przewo-
dników. Ale z drugiey, czymże ich własny los nazawsze opatruie, i
pociąga do tak ważnych uslug i miarę, odpowiadam, nadgrody, pewnością
stanu, związkiem zgromadzenia bez uymy wolności, i przychylną zawsze
opieką rządu krajowego.

Zgromadzenie, w iakim zostawać mają nauczyciele, zawisło ie-
dynie na spółności stołu i mieszkania: w innych rzeczach każdy przy
miłej własności zostanie, co do odbierania pensyi osobistych, nadgród,
promocyi, nawet co do odmiany stanu nauczycielskiego, i wyścia ze
zgromadzenia, nie wprzód jednak aż póki powiniących lat uczenia szkoły
nie odbędzie, w nadgród odebraney pięcioletniey edukacyi, o koszcie
Komissyi. Ta nie zatamowana do innych stanów droga, uchowa zgrom-
adzenie od zaraźliwych członków, w dobrych zaś przyda trwałości
w przedsięwzięciu, z przyczyny samey wolności: stąd nawet rozmaite
w Rzpltey kondycye zapomagać się będą w oświeconych i zdalnych inż
do usługi obywatelów.

Na każde z osobna zgromadzenie większych i mniejszych szkół,
będzie z kassy Komissyi szła corocznie pensya *spólna stołowa*, równo po
tyle rachując od osoby. Pójdą przytem pensye ręczne każdemu wypła-
cane i do rąk oddawane, a te będą troistego gatunku: iedne *pierwiastkowe*,
służące pomy, póki kto powiniących lat nieoduczy; drugie *dorobkowe* i o-
raz *przybyszowe*, które corocznie pewną miarę podwyższać się będą przez
cały bieg uczenia; trzecie nakoniec *dotatkowe*, do urzędów Rektora,
Prefekta, Professora Kandydatów, Kaznodziei i Spowiednika studentów,
i do innych funkcyi przywiązane.

Na starość, kalectwo, i tym podobne przygody pracujących Pro-
fessorow, lub też wysłużonym po oduczeniu lat przepisanych ciągu, iest
oznaczone opatrzenie, i pewna nadgrody miara, podług wysługi odmie-
rzona. Nierozszerzam się z tem wszystkiem, dosyć będzie to namienić,
iż Professya nauczycielska, czyni się na całe życie dorobkiem uczciwym
i stanem pewnym dla każdego, gdy mu się będzie podobało w niej zo-
stawać. O! iakież tu pole otworzy się talentom ubogiej młodzi szla-
checkiey, przystoynie co do usługi i zaszczytu, a wygodne co do ży-
cia. Dla takowey pewności i coraz lepszego w niej bytu, za podwyż-
sza-

szaniem się dorobkowych pensji; dla tych mówię dwóch przyczyn, odbierze publiczna Edukacja największe w swych potrzebach zasilenie: ponieważ stąd i wyborem cisnących się osób, i utrzymaniem wybranych, będzie raz wraz opatrywana.

Każde szczególne po szkołach zgromadzenie nauczycielów, ma być nazawsze podległe Zwierzchności krajowej, to jest najwyższemu Urzędowi Edukacyjnemu, aby w niczem od pożytków narodowych odchodzić nie mogło. Aże z drugiej strony, iako zgromadzenie, musi u siebie swój wewnętrzny rząd prowadzić, zaczem i w tych dwóch tak z sobą blisko stykających się rzeczach, są oczywiście umiarkowane granice: granica, mówię, winnego podlegania Komisji, granica znowu ocalająca rząd domowy przy tej podległości; inaczej bez tych warunków, wszystkoby mogło wyjść na wzajemną przeciwność, ze szkodą lub zgubą jedney ze dwóch strony.

Do ustaw na zawsze trwać mających, przydane są ieszcze inne doczesne, zadosyć czyniące wielorakim poprzedniczym porządkom, iakie się przedsięwzięć muszą w samym już zakładaniu tak znacznego budynku, póki wszystko w swój tok i kolej niewidzie, podług czasu przeciągu, z ustaw fundamentalnych wypadającego. Za którey to zbliżeniem się pory, ustąpią doczesne ustawy, iako już koniec swey potrzeby mające. A iż rzecz całą w ogólności zamknę, wszystkie ustawy, wiążąc się z sobą i wzajemnie wspierając, polegają na istotney sprawiedliwości, na pewności w zasłudze, nadgodzie, karze, promocyi i spoczynku po pracy. Niezgodnych z nauczycielską professyą celów i zabiegów nieprzypuszczają; łączą własność ze wspólnością życia; interes osobisty drogą własnego dorobku i wysługi kierują, niedozwalając inney między spółnikami nierówności, iedno tę, która od własnych każdego postępków i zdolności zawisła; służące powinności czynią dla każdego, tak pożytecznemi w życiu, iak są potrzebnemi i uczciwemi w usłudze względem społeczności: naostatek zagradzają wszelką drogę do arbitralności i przewodzenia w zgromadzeniu, będąc dalekiemi od niewoli, omamienia i tym podobnych rzeczy, w których więcey wytworności na pozór, niż trwałości i użytku znajdziesz.

To

To całe budynku Edukacyjnego dzieło , w następnych da Bóg skutkach nayszytecznieysze , komuż innemu przyznać? ieśli nie wyborowi wielkich Mężów składających Prześwietną Komissją , których zajęta raz miłość Ojczyzny i swego Króla , dotąd przykładnie i ściśle wiąże , bez osobistości w powodach , przeciwności w zamysłach. Co iak jest miłym do wyznania hołdem przed W. K. Mcią , tak równie oddającym go sprawie nadzieję , że nas swą Nayszytnieyszy Królu nayszytniejszą opieką uszczęśliwić raczysz : o co nayspokornieysze u Tronu Jego składamy prosby.

XVIII. 2. 447

XVII.2.447